

Seto kirmas

Õie Sarv, Maarja Sarv

Kirjeldus

Kirmas või kirmask on suvine külapidu, mis on varemalt olnud üle-eestilise levikuga, nüüdseks aga jäänud ainult mõnda Setomaa külla. Kirmaseid peetakse kirikute ja ts'assonate nimipühakute päevadel. Hommikul toimub jumalateenistus, seejärel ollakse omaste haudadel, pärastlõunal aga kogunetakse peoplatsile. Seega peetakse kirmaseid küll kiriklikel pühadel, ent sisult on need ilmalikud. Suurimad ja tänase päevani mingil määral elus olevad kirmased on kevadisel jüripäeval, 6. mail Värskas, jaanipäeval, 7. juulil Miikses, päänitsapäeval, 29. juulil Saatserinnas, paasapäeval, 19. augustil, maarjapäeval, 28. augustil Petseris jt.

Mõni kirmasepäev oli eriti tähtis ja kuulus, kuhu püüti igal juhul jõuda. Selline oli maarjapäev (28. augustil) kui Petseri kloostri suurpüha. Tol päeval tulid Petserisse kõik, kellel vähegi võimalik. Seda päeva austati. Kirmaseks koguneti Kassiorgu, mis asub umbes 5 kilomeetri kaugusel Petserist Kolovina küla lähedal. Tänu Petseri kloostriale on maarjapäev seal tänini väga tähtis, ent kuna setosid on sealkandis väga väheks jäänud, siis sealsed kunagised võimsad kirmased on nüüdseks minevikku vajunud. Suur *maar'apäiv* on Petseri mõjul olnud oluline püha – selleks päevaks on kõikjalt kodukanti kokku tulnud. Peale kontrolljoone mahamärkimist on sealne setode arvukus peaaegu olematuks muutunud ning sellega koos kadunud ka kõik suvised kirmased. Viimastel aastatel on Vene poolega kahasse püütud setosid ja nende sõpru kokku tuua, et ühiselt Radaja külas asuva muuseumi õue peal pidada kirmaselaadset üritust Setomaa Perridõ Kokkotulõk.

Kirmaste sisu ja vorm on muutunud koos ühiskondliku korralduse ning inimeste eluviisiga. Üks suurimaid muutusi setode jaoks oli Nõukogude periood ja massiline inimeste liikumine, elukohtade vahetus. Sel ajal hakkasid noored linnadesse minema ning kogu Setomaa tühjenema, mistõttu vajadus kirmaseid pidada vähenes märgatavalt ja komme hakkas hääbuma. Mõni kirmas kadus ka kokkusaamiskoha muutumise tõttu, sest ei leitud enam nii mõnusalt sobivat kohta (nt Obinitsa paasapäeva kirmaseplats). Peamiselt kadusid kirmased inimeste puudumise ja vajaduse hääbumise tõttu.

Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest alates on mitmed kirmased taastatud, ent oma vormilt ja sisult erinevad need varasematest. Kirmastel käib nüüd tunduvalt vähem inimesi ja kohaletulnute hulgas on setod nii mõnigi kord isegi vähemuses olnud. Tullakse lihtsalt uudistama ja pidu nautima, mitte aga niivõrd ise aktiivselt osalema. Erinevus on muusikagi osas: traditsioonilise muusika tundmine on märgatavalt nõrgenenud, ei tunta enam suurt vajadust seto laule laulda ja seto tantsude kõrval tantsitakse ka teiste Eesti piirkondade tantse. Viimastel aastakümnetel on väga suure hooga käima läinud tantsuklubid, kus tantsitakse üle-eestiliselt kõiki tantse sarnaselt.

Seejuures on tavaline, et ei pillimehed ega tantsijad ei pruugi teada, mis piirkonna tantsudega on tegemist. Seega tantsitakse seto kirmastel näiteks nii kihnu, läti kui ka saksa jm tantse. Uued pillid ja nende kõla, aga ka uuema aja mängustiilid on tantsimist (kehahoiakuid, tunnetust jms) muutnud. Viimasel ajal on kirmastel kõlanud ka mittetraditsioonilisi pille, näiteks 2007. aasta Värskas kirmasel mängiti kitarr. Uuema aja nähtus on orkestrid (seotud ärkamisaja liikumistega Eestis 19.-20. sajandi vahetusel) ja mitme lõõtsa koosmäng (kaasaegne muusikaline lähenemine).

Tänapäeval on (nii teadmatusel kui ka teadlikult) hakatud kirmasteks nimetama ka teistel päevadel peetavaid seto pidusid ja just linnatingimustes korraldatud kokkusaamisi. Viimase aja kirmastel ei ole enam endisaegset funktsiooni ja vajadust, kirmas on muutunud toredaks kokkusaamise võimaluseks, et koos laulda ja tantsida, vanu laule meenutada ja uusi juurde õppida. Päris palju on neid, kellel puudub otsene seos seto kultuuriga, tullakse uudistama, eksootikat otsima.

Visuaalse erinevusena võib välja tuua, et mida aeg edasi, seda vähem on tulnud kirmastele seto riietes. Nõukogude perioodil neid praktiliselt ei kantudki, ainult mõned vanemad naised ei loobunud kuni surmani oma seto rõivastest. Viimasel ajal on seto rõivastega peole tulemine taas mingil määral suurenenud. Selge on, et rõivaste kandmise tähendus on teisenenud: see pole enam loomulik igapäevarõiva pidupäevalik variant, vaid pigem kostüüm.

Ajalooline taust

Sõna *kirmas*, mõnel pool *kirmask*, on siinmail juurdunud saksakeelse sõna *die Kirchmesse* (lühendatult *die Kirmes – kirikulaat*) kaudu. Balthasar Russow kirjeldas *kirmeste* pidamist Eestis juba 16. sajandi lõpus. Setomaal peeti kirmaseid (põhiliselt) kiriku nimepäevadel, neid jätkus terveks suviseks perioodiks – lihavõtetest hilissügiseni. Peaaegu igas külas oli erineval pühapäeval kirmas, mis oli noortele tähtsaim kokkusaamise koht, kus tantsiti, lauldi, mängiti, tehti nalja, suheldi jne. Üks lühikirjeldus 20. sajandi algupoolest: „*Sääl karate tsõõre, juude ja laulõte, käude kerkoh ja ütstõõsõ puul. Olte kääbaste pääl söögiga ja joogiga*’. *Kutsute küläliise ja kõkkõ sai.*” (Natalia Niidu, s 1874)¹

Vanade inimeste mälestused, aga ka üleskirjutused, näitavad, et kirmaste pidamine oli omaaegsel Setomaal väga laialt levinud ja et kohal oli alati palju rahvast. „*Olõ-õi vanna muudu kirmassit kah, vanast k’auti kirmassõhe, nelli viis kirmat oll kõrraga*.”² Näiteks veel 1940. aastatel tuli Obinitsa paasapäevale (19. aug) umbes 1000 inimest (Silvi Blum, s 1938). Tulid kõik, kellel selles kandis lähemaid või kaugemaid sugulasi. Peale kirikuaega mindi haudade peale sööma, siis koguneti kirmaseplatsile,

¹ Kaal, Helju; Must, Mari; Ross, Eevi (toim) 2005. Kuiss vanal Võromaal eleti. Valimik korrespondentide murdetekste VI. Tallinn: Emakeele Selts.

² Käsi, Inge (koost) 2011. Vanapärase võru murde sõnaraamat: Rõuge, Vastseliina, Setu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

mis oli praeguse poe asemel. Koguneti ringi, pillimehed mängisid järjepanu. Ööseks jäädi sugulaste juurde ja järgmisel päeval mindi naaberkülla Lepä kirmasele. Seega ei tähendanud erinevate pühakute päevadel peetav kirmas, et see oleks toimunud vaid selles ühes paigas, kus oli konkreetsele pühakule pühitsetud kirik, vaid samal päeval peeti kirmaseid ka mujal. Need paigad olid aastaid (ja aastakümneid) samad.

Kuna kirmased on olnud pika traditsiooniga, teati kooskäimise korda peast (millal ja kus milline kirmas toimub) ning ei olnud mingit organiseerimise vajadust ega kellegi kutsumist. Kõik toimus ja toimus vastavalt kohaletulnutele. Kuigi kirmastel ei olnud erilisi reegleid, hoidsid seal toimuvat koos pärimuslikule kultuuriruumile iseloomulikud üldiselt kehtivad normid.

Kirmasele mindi paremates rõivastes ja see oli koht, kus tüdrukud said näidata oma laulu- ja tantsuoskust. Mehelemineku eas tüdrukud olid suure tähelepanu all, sest oma suguvõssa valiti tulevast noorikut hoolikalt. Praegu on noortel kokkusaamiseks palju enam võimalusi ja kohti, kuid varasemal ajal olid sääraseid kokkusaamised ainsad.

Veel 20. sajandi esimestel kümnenditel, kui seto külaühiskond oli väga paikne ja suletud, oli kirmastel lisaks meelelahutuslikule funktsioonile ka praktilisem väärtus: kokkutulnud said kaubelda, midagi müüa ja osta. Sisuliselt oli see eluks vajalike asjade ajamine, mida oli toleaeagses mõistes suurte vahemaade tõttu just rahvarohketel üritustel sobiv teha. Sama oluline oli ka see, et kirmasel said kõik omavahel suhelda ja noored tutvuda. Muid pidusid ju vanasti ei olnud, see oli kõigi jaoks lõbutsemise ja suhtlemise kohaks.

Kuni 1930. aastateni tantsisid kirmastel põhiliselt neiud. Tantsi kargust, mille kõrvale tuli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algupoolel paaritants. 20. sajandi algusest pärit kirjeldus kirmastel tantsimise kohta ütleb järgnevat: „*Kirmassih tetti sääne suur püür, sinnä' sisse kõrro karati.*” St, et kirmasel seisti suures ringis ja laulu saatel liiguti – *pööräjuuskminõ*. Värska kirmasest on järgmine ülestähendus: „*Kirmaskil tantsiti enne ainult „seto kargust“ ja „juusti püürä“.* *Kadrilit oli vähe, see oli venelaste tants. Paarkümmend aastat tagasi tuli polka. 25-30 a. tagasi krakuvjak. Võõpsu pool tantsiti neid varem. Tantsisid ainult tüdrukud, oli häbi kui poisiga käis. Poisid tantsisid vahel „poiste kargust“ (kasatsk). Kirmastel mängis lõõtspill, kodu oli kannel.*“³ Umbes 1940. aastateks olid moodsamad kombid vanad kõrvale tõrjunud: tantsiti enam paaritantse ning juba oli tavaline tantsida ka segapaaridena. Karguste osakaal järjest kahanes. 1940. aastatest alates tantsiti moeantse: foksi, valssi, tangot, padespani, krakovjakki, marupolkat jne. Lisaks lõõtsadele (jarmol) võeti kasutusele ka akordion ja bajaan, trumme ja kapelle ei olnud. Vanemad naised olid kirmasel oma seto riietes, nooremad nn eesti riietes. Peale 1930. aastaid hakkasid noored enam kandma nn eesti rõivad, abielunaised olid aga igapäevaselt ikka veel seto rõivastes ja linikuga.

³ Kaal, Helju; Must, Mari; Ross, Eevi (toim) 2005. Kuiss vanal Võromaal eleti. Valimik korrespondentide murdetekste VI. Tallinn: Emakeele Selts.

Edasiandmine ja –kandumine

Kirmastel käimise kombe säilimine sõltub otseselt kogukonna vajadusest. Kirmased on spontaansed ja vormuvad iga kord erinevalt vastavalt kohaletulnutele ja nende tegemistele ning olemisele. Kirmast ei ole võimalik näitlikult või kohustuslikus korras läbi viia, sest siis kaotaks see oma mõtte ja väärtuse. Kirmaste pidamise kommet antakse edasi pere-, kogu- ja tutvusringkondade kaudu. Kirmased on vajalikud just neile, kes kohale tulevad. Tänapäeval osalevad kirmastel üsna erineva taustaga inimesed (nii setod kui ka mitte-setod, juhukülalised, kohalikud külainimesed). Neil kõigil on aga mingi seos seto kultuuriga (päritolu või konkreetne huvi).

Kirmaste tähendus aastaringis on säilinud: kindlal päeval ja kindlas kohas kokkutulemine on märgilise tähendusega ja oma olemuselt järjepidevust loov. Nii mõnedki praegused kirmased jätavad pingutatud mulje või tunduvad esinemisena. Kuid tänu sellele, et kirmast üldse peetakse, on vähemalt lootust, et see traditsioon säilib.

Kirmasteks kogunemise vajaduse ja kombe püsimine tagab seto kultuuris ühe järjepidevuse liini – praeguste setode tugevama seotuse vanamoodi aastaringi, paikade ja muusika, aga ka paljude varasemate põlvkondadega. Taolisi ühenduslülisid polegi tänaseks kuigi palju säilinud, sest side seto kultuuri ja põliste kohtadega on jäänud kesisemaks.

Võimalikud ohud

Kirmaste pidamise kommet ohustab eelkõige huvi ja vajaduse puudumine ning traditsiooni tundvate ja kandvate setode vähesus. Nii mõnigi kord tuleb kokku väga erineva tausta ja huvidega inimesi, kes hakkavad kirmasel enam tooni andma kui setod ise. Setod kipuvad piduliste seas isegi vähemusse jääma ja saavad seega ka kirmase sisu ja kulgu vähem mõjutada. Tegu on ühe laialdasema kaasaegse probleemiga: inimesed ei taju, et nad mõjutavad kohalikku traditsioonilist kultuuri ka siis, kui nad midagi otseselt ei tee, kui nad lihtsalt kohal viibivad. Tihti selliseid asju aga ei mõisteta või ei soovita seda teha (isegi uurijate hulgas). Võõraste ja külaliste juurdepääsu keelamine on aga samuti mõeldamatu, sest kirmas on olnud avatud nii nagu seto rahvas on alati olnud külalislahke.

Toetamiseks astunud sammud

Peamine, mida kirmaste ellujäämiseks on tehtud, on järjepidevuse ja mälu hoidmine. Selleks on püütud neil päevadel koguneda vanadel kirmaseplatsidel ja kas või üks seto laul ühiselt laulda. Uuesti on see komme ülesvõetud peamiselt kohalike, aga ka mujal elanud setode poolt, kes on selleks jõu ja tõuke saanud seto kultuuri positsiooni muutumisest: kui seto kultuur justkui põlu alt väljus (1990. aastad). Kirmaste taastamisel on üks lähtekohti olnud endisaegse paiga ja toimumisaja järgimine, mis

väärtustab muuhulgas põliseid kogunemispaike ja hoiab seto kultuuri seto külades. Oluliseks peetakse, et kirmasel oleks vähemalt üks pillimees, kes mõistab mängida seto lugusid ja et oleks neid, kes võtaksid eest seto laule. Seto keeles rääkimist ja seto rõivaste kandmist on tänapäevastel kirmastel peetud küll positiivseks, kuid see pole olnud määrava tähtsusega ega kokkuleppeline või kohustuslik.

Viimastel aastatel püütakse Petserimaal Radaja külas tekitada uut kokkusaamise kohta ühe kunagise seto talu õue peal, mis on ostetud Irboska muuseumile ja kus on seto ekspositsioon. Maarjapäeva pealelõunast kogunemist nimetatakse festivaliks Setomaa Perridõ kokkotulõk, kuhu kogunevad nii venelased, setod, eestlased kui ka muu rahvas. Algusaastatel oli festival laval esinemisega, aga paaril viimasel aastal on proovitud kirmase moodi vaba olemist luua.

Kirmased on tänaseks palju muutunud ja teisenenud, kuid õnneks näeme mõningatki huvi suurenemist nende pidamise vastu. Sellega võetakse vanad kogunemise paigad uuesti kasutusse ja säilitatakse üks (potentsiaalne) väljund seto kultuuri jätkumiseks.